

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษากระบวนการรวมตัวของสมาชิกชมรมและศักยภาพของชมรมในฐานะเป็นภาคีส่งเสริมสุขภาพโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) โดยใช้กรอบคิดของชุมชนการปฏิบัติ โดยมีระเบียบวิธีวิจัยดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เป็นทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. แหล่งผู้ให้ข้อมูล
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาเอกสารที่เป็นทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจักรยานและทฤษฎีชุมชนการปฏิบัติ เพื่อประมวลแนวความคิดทฤษฎีของนักวิชาการมาเป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดแนวทางในการศึกษาวิจัย และการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่เกี่ยวกับกลุ่มผู้ใช้จักรยาน จากนั้นได้นำแนวคิดดังกล่าวไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอคำแนะนำในประเด็นที่จะศึกษา เพื่อเกิดความกระจ่างชัดและเป็นระบบมากขึ้น

2. แหล่งผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการรวมตัวของกลุ่มผู้ใช้จักรยานในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้ที่ให้ข้อมูลจึงต้องเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและเข้าใจสภาพการณ์ของชมรมที่สุด โดยแหล่งข้อมูลแบ่งเป็น แหล่งข้อมูลขั้นปฐมภูมิและขั้นทุติยภูมิ โดยในขั้นปฐมภูมิผู้วิจัยเลือกนายนิรันดร์ โพธิกานนท์ (ประธานชมรม) เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้จักสมาชิกในชมรมเป็นอย่างดี เข้าใจสภาพการณ์และความเป็นมาของชมรมโดยละเอียด ทั้งยังเป็นผู้ที่สามารถให้

ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนการปฏิบัติย่อยซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลทุติยภูมิได้ ได้แก่ กลุ่มสุขภาพ กลุ่มรณรงค์ เรื่องการจราจร กลุ่มท่องเที่ยวและนันทนาการ กลุ่มร้านจักรยาน และกลุ่มการปฏิบัติย่อยอื่น ๆ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพที่มีเทคนิคการวิจัยภาคสนามโดยการเข้าไปอยู่ในชุมชน เป็นระยะเวลาสี่เดือน เพื่อแสวงหาความรู้ในการอธิบายกระบวนการรวมตัวและความสัมพันธ์ใน มิติทางสังคมวัฒนธรรมของการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และ ความเป็นจริงของชุมชน ซึ่งเทคนิคต่าง ๆ และเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่นำมาใช้เก็บ รวบรวมข้อมูลของชุมชนผู้ใช้จักรยานมีหลายวิธี โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ตัวผู้วิจัยเอง นักวิจัยเชิงคุณภาพถือเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญที่สุด เพราะผู้วิจัย ต้องเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และการตีความด้วยตนเอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องมีการเตรียมตัวหลาย องค์ประกอบก่อนที่จะดำเนินการเก็บข้อมูลทั้งองค์ประกอบด้านแนวความคิด ทฤษฎี ทักษะในการ เก็บข้อมูล รวมไปถึงกำลังกายด้วย

3.2 การสังเกต ผู้วิจัยใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) หรือ อีกนัยคือ “ผู้เข้าร่วมชายขอบ” ของชุมชนผู้ใช้จักรยาน และจะค่อย ๆ รุกคืบเข้าสู่ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้รู้ที่อยู่ใน ศูนย์กลางโดยผู้วิจัยร่วมใช้จักรยานรณรงค์ทุกวันอาทิตย์และเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ของชมรมใน โอกาสสำคัญต่าง ๆ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยเป็นการ สังเกตอย่างกว้าง ๆ ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา เช่น สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ความสัมพันธ์ของชุมชนการปฏิบัติย่อยต่างๆ สังเกตประเด็นในการแลกเปลี่ยนความรู้และสังเกตการรวม กลุ่มของชุมชนในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิก

3.3 การสัมภาษณ์ ได้แก่ (1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยผู้วิจัยจะเข้าร่วมปฏิบัติกิจกรรมกับชมรมและทำการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติกับ สมาชิกในประเด็นคำถามที่ได้กำหนดไว้ (ดูภาคผนวก ก) และ (2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยมีแนวคำถามที่ไม่ได้เป็นโครงสร้างคำถามตาย ตัว (Unstructured) จึงสามารถเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นได้ เพื่อใช้ทำการสัมภาษณ์สมาชิกผู้เชี่ยวชาญ ผู้ก่อตั้งชมรมและผู้นำชุมชนที่ได้คัดเลือกไว้ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้จักรยาน แม้ประเด็นคำถาม จะไม่มีโครงสร้างตายตัวแต่การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้จะอยู่ภายใต้วัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบ เป็นสำคัญ และเป็นการป้อนคำถามที่มีความต่อเนื่องไปสู่คำอธิบายที่ต้องการทราบเพื่อความเข้าใจ ลึกซึ่งได้ในที่สุด

3.4 การบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field notes) เพื่อบันทึกรายละเอียดจากการสังเกต การสนทนา การสัมภาษณ์ ซึ่งจะช่วยในการเก็บข้อมูลได้อย่างสมบูรณ์ ป้องกันการลืมและช่วยในการตั้งสมมติฐานปฏิบัติการในการศึกษาข้อมูลภาคสนามได้

3.5 อุปกรณ์ภาคสนามอื่น ๆ ที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัยภาคสนามได้แก่ เทปบันทึกเสียงเพื่อใช้บันทึกขณะที่มีการสัมภาษณ์ และกล้องถ่ายรูปใช้บันทึกภาพสถานที่ บุคคลกิจกรรมและเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อช่วยในการอธิบายข้อมูลที่มีอยู่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ระบุมุมชนการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเป็นแหล่งข้อมูลชั้น
ทุติยภูมิ

4.2 ค้นหาศูนย์กลางหรือแกนกลางของชุมชน ซึ่งได้แก่ผู้รู้ (Master/Expert) ในชุมชน การปฏิบัติต่าง ๆ

4.3 ผู้วิจัยฝากตัวเข้าเรียนรู้กับผู้รู้เหล่านั้น หลังจากนั้นทำการศึกษาโดยทำตัวเป็นผู้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม หรือผู้เข้าร่วมชายขอบ

4.4 เก็บข้อมูลโดยทำการเก็บเกี่ยวความรู้/ความเชี่ยวชาญของชุมชนด้วยวิธีการต่างๆ

4.5 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของชุมชน

4.6 เขียนพรรณนาความสัมพันธ์ของชุมชน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลมีความเชื่อถือได้และมีความถูกต้อง ผู้วิจัยจึงเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยแบ่งเป็น (1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) (สุภาวค์ จันทวานิช, 2540, หน้า 128-130) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบคือการตรวจสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล และ (2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตโดยตรงในกิจกรรมควบคู่กับการสัมภาษณ์แบบลึก พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

5.1 วิเคราะห์การปฏิบัติ

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชน โดยใช้มิติความสัมพันธ์ของชุมชนการปฏิบัติ 3 มิติ เป็นกรอบในการศึกษา ซึ่งการปฏิบัติถูกใช้เป็นแหล่งของการร้อยรัดสังคมเข้าด้วยกัน ได้แก่ (1) กิจกรรมร่วม (2) การกระทำร่วม และ (3) ผลผลิตที่เป็นรูปธรรมร่วมกัน

5.2 วิเคราะห์การเชื่อมโยงความสัมพันธ์

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนการปฏิบัติ โดยใช้เขตแดนของการร้อยรัดชุมชนการปฏิบัติ ตามความสนใจและความต้องการของผู้เข้าร่วมในชุมชน ซึ่งในขณะที่มีการรวมกันเป็นชุมชนการปฏิบัติอยู่ จะมีกระบวนการร้อยรัดเข้าด้วยกันโดยผ่านสองสิ่งคือ คนและความคิด ซึ่งคนหรือ Broker เป็นผู้เข้าร่วมที่เข้าร่วมในทั้งสองชุมชนการปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันทางด้านที่เป็นความคิดหรือ การสร้างรูปธรรมก็มีการสร้างสรรค์วัตถุต่างๆที่เรียกว่าวัตถุบอกรขอบเขต (Boundary Object) ซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมทางด้านนามธรรมระหว่างชุมชนการปฏิบัติทั้งสอง โดยมีการวิเคราะห์กระทำที่สำคัญในสองมิติคือ (1) มิติการเข้าร่วม และ (2) มิติการสร้างรูปธรรมของการเข้าร่วม

5.3 วิเคราะห์อัตลักษณ์

ทำการวิเคราะห์ลักษณะของการเป็นสมาชิกในชมรมจักรยานที่มีร่วมกันของสมาชิก โดยใช้มิติการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนการปฏิบัติ ซึ่งแบ่งเป็นด้านของการสร้างอัตลักษณ์และความสามารถในการต่อรองกับสังคม

5.4 การวิเคราะห์ศักยภาพของชมรมในฐานะเป็นภาคีส่งเสริมสุขภาพ

ทำการวิเคราะห์ศักยภาพของชมรมในฐานะภาคีส่งเสริมสุขภาพและปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโยงสัมพันธ์กับกลยุทธ์การส่งเสริมสุขภาพ "กฎบัตรออตตาวา" โดยวิเคราะห์จากความสัมพันธ์กันในมิติการปฏิบัติ การร้อยรัดความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์ของชมรมจักรยานวันอาทิตย์